

Сергій Погрібний,

доктор юридичних наук, доцент,
член-кореспондент НАПрН України,
заступник голови
Приморського районного суду м. Одеси,
професор кафедри цивільного процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Іван Кришак,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
теорії та історії держави і права
Харківського національного університету
внутрішніх справ

УДК 340.12

***Теоретико-правовий аналіз
функціонування державної влади
крізь призму світоглядних орієнтирів
і духовно-культурних цінностей***

Сьогодні на рівні як повсякденної, так і професійної правової свідомості очевидним є той факт, що феномен державної влади інтенсивно еволюціонує. Це зумовлено, насамперед, різноманітними соціально-правовими та духовно-моральними факторами, а також світовими глобалізаційними процесами, що в цілому сприяють переусвідомленню її сутності та якісному оновленню. З огляду на це

необхідно зауважити, що в умовах кардинальних змін у політичному, економічному та соціальному житті України особливої актуальності набуває питання, пов'язане з дослідженням теоретичних і практичних аспектів функціонування державної влади як соціального явища.

Загалом сучасна теорія держави і права, як і будь-яка наука, потребує постійної систематизації та оновлення

наукових знань. Вочевидь, наукові здобутки, що з'явилися, передусім, у рамках розвитку політології та інших суспільних і споріднених галузевих наук, стосовно феномена державної влади практично не узагальнюються. Навіть більше, у базових підручниках із теорії держави і права відсутній теоретико-правовий аналіз державної влади як самостійного предмета дослідження. У кращому випадку феномен влади стисло висвітлюється як окреме питання, чого ніяк не достатньо для її загального розуміння. У цьому контексті досить актуальним є розгляд проблеми влади як соціально-культурного та правового феномена нарівні з такими явищами, як право, держава, правосвідомість, оскільки саме влада найчастіше є об'єктом міждисциплінарних досліджень суспільних наук. У цьому дослідженні вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на розгляді функціональних властивостей крізь призму духовно-культурних цінностей українського суспільства.

Теоретичною основою дослідження стали наукові праці відомих учених-теоретиків у галузі теорії права, а також представників інших суспільних наук. Так, значну увагу дослідженню теоретичних аспектів державної влади і владних відносин приділяли у своїх працях А. Ю. Мамичев, І. Н. Самойлова, С. П. Нарикова, В. В. Гончаров, С. М. Жилін, Ю. В. Сорокіна, В. О. Копилова, І. В. Солонько, М. Фуко та ін. Наявність значної кількості авторів, які у своїх працях тією чи тією мірою торкалися проблем державної влади, свідчить про безперечну теоретичну актуальність і велике практичне значення досліджуваної проблематики.

Метою статті є з'ясування сутності та призначення державної влади як загальнолюдського і соціокультурного феномена та виявлення її пріоритетних завдань крізь призму духовно-культурних цінностей сучасного

суспільства. Зважаючи на те, що в наш час правова наука досліджує цей феномен переважно під формально-юридичним кутом зору, тоді як інші аспекти функціонування державної влади практично залишаються поза пильною увагою, окреслене питання становить значний науковий інтерес.

Історично склалося так, що влада як феномен об'єктивної реальності з'явилася з перших моментів існування людства, тому поява людини як члена більшої чи меншої спільноти, а отже, і влади, відбулася одночасно. Цікаво й показово, що, пройшовши через шерег тисячоліть, проблема влади, як і раніше, залишається однією з найбільш актуальних і на початку ХХІ ст. [1, с. 26–27].

Доречно зауважити, що ані у філософії, ані в соціології, ані в політичній науці сьогодні не існує не лише єдиної дефініції, а й єдиного теоретико-методологічного підходу до розуміння феномена влади, інтерпретації цієї категорії, визначення її змісту тощо. Між тим, як зазначав Б. Рассел, влада є фундаментальним поняттям у суспільних науках у тому ж сенсі, в якому енергія є фундаментальним поняттям у фізиці [2, с. 9]. Протягом декількох тисячоліть не вщухає теоретична дискусія навколо розуміння природи цього феномена. А сьогодні, наприклад, навіть М. Фуко – всесвітньо визнаний класик теорії влади змушений визнати своє безсилля перед питанням про сутність влади: «...ми ще не знаємо, що таке влада. Не досить ані Маркса, ані Фрейда, щоб допомогти нам пізнати цю настільки загадкову річ, одночасно і видиму, і невидиму, явну й приховану, інвестовану повсюдно, яку ми називаємо владою. Ані теорія держави, ані традиційний аналіз державних апаратів не вичерпують поля дії та здійснення влади. Перед нами велике невідоме: хто здійснює владу? І де вона здійснюється?» [3, с. 75].

У найзагальнішому вигляді поняття влади можна визначити як певний

аспект у відносинах між людьми, який полягає у здатності «однієї людини або цілої групи накидати свої цілі іншим» [4, с. 126]. Втім, у контексті функціональної спрямованості державної влади Фуко говорить про те, що «влада розуміється не як надбання, а як стратегія. Влада скоріше здійснюється, ніж належить; вона не «привілей», а сукупний вплив її стратегічних позицій...» [5, с. 41]. На підставі сказаного можна висувати, що влада є поняттям багатозначним, тому науковий підхід до визначення поняття влади потребує врахування множинності факторів, видів і функцій її проявів у суспільстві.

Вочевидь, влада є одним із найпоширеніших понять, яке використовується практично в усіх сферах людської діяльності. Наявність великої кількості наукових праць, присвячених різним аспектам поняття влади, вимагає його комплексного теоретико-правового опанування. Загальна теорія держави та права як фундаментальна юридична наука є своєрідною понятійно-категоріальною азбукою, яка повинна запропонувати іншим юридичним наукам вихідні, узагальнювальні поняття, повною мірою використовуючи при цьому досягнення комплексу інших суспільних наук. Глибокий аналіз влади неможливо здійснити, проводячи дослідження в межах окремої науки, звідси вона потребує філософського усвідомлення, що узагальнюватиме окремі підходи до її розуміння, тобто надасть можливість виявити, зрозуміти і змодельювати гуманну, людську природу влади, а отже, і суспільства, перебороти (трансформувати, подолати) «силове», «насильницьке» трактування влади, яке і нині панує в окремих теоріях.

Феномен державної влади безперечно є досить складним і характеризується багатьма особливостями, серед яких на перший план виходить можливість застосування примусу. Звичай, у свідомості людини поняття

«влада» найчастіше асоціюється з такими термінами, як «вплив», «погроза», «контроль», «сила». Її сутність полягає в тому, що сила була, є та буде вічним інструментом влади, проте зводити владу до сили є принципово помилковим твердженням, оскільки це призводить до поширення всездозволеності носіїв влади, яка породжує нові форми відчуження людини від влади. З огляду на це головним завданням юридичної науки є виявлення, усвідомлення та розроблення концепції гуманної людської природи влади, ґрунтовне переусвідомлення її «силового», «насильницького» трактування.

На превеликий жаль, історія людства надзвичайно багата численними прикладами силових способів вирішення проблем соціально-політичного життя. Однак широке застосування сили заради досягнення поставлених цілей породжує хибне уявлення про те, що силові структури є найважливішим інструментом забезпечення стабільності функціонування як державної влади, так і суспільства в цілому. З цього приводу С. П. Нарикова наголошує на тому, що застосування сили, яка досить тривалий час виступала одним із найбільш суттєвих чинників міжнародної та внутрішньої політики держави, за сучасних умов дедалі більше втрачає свою привабливість і знаходить своє обмеження внаслідок неможливості усунення причин конфліктів. Вочевидь, що її застосування є не надійним і досить обтяжливим засобом як для суспільства в цілому, так і для правлячої еліти зокрема. Отже, сьогодні дедалі частіше виявляється та утверджується тенденція зміщення пріоритетів від силових засобів до несилових – правових, економічних, політичних, дипломатичних, культурних тощо, що в цілому дозволяє говорити про появу принципово нової моделі суспільного розвитку та функціонування суспільства, теоретичне усвідомлення якої інтенсивно триває серед науковців [6, с. 30].

Водночас В. В. Гончаров та С. М. Жилін наголошують, що поняття влади як функції має велику цінність не лише в загальнотеоретичному плані. Держава – це організація публічної влади, необхідна як для досягнення задоволення інтересів і потреб окремих класів, так і для виконання спільних справ, що випливають із природи самого суспільства. Тож поняття «державна влада» є персоніфікованим, містить діючого суб'єкта – державу – в особі її органів, яким народ делегує владу, що йому належить [7, с. 44]. У сучасній юридичній літературі під державою найчастіше розуміється соціально-політична організація, що діє на певній території й наділена вищою владою. Очевидно, що існування держави є неможливим без наявності влади.

Однією з найважливіших характеристик державної влади є її функціональна спрямованість, оскільки починаючи з найдавніших часів і закінчуючи сьогоdnішнім днем сутність державної влади, її форма і зміст проявляються, насамперед, через реалізацію нею конкретних функцій. Це дозволяє не тільки виявити роль і призначення державної влади на сучасному етапі розвитку суспільства, а й виробити пріоритетні напрямки її діяльності, які передусім спрямовані на реалізацію та задоволення життєво важливих потреб та інтересів людини, її соціально-культурних форм взаємодії в різних сферах суспільної життєдіяльності (політичній, юридичній, економічній, духовній тощо).

Досить часто науковці, аналізуючи сутність державної влади, задаються питанням, чи існує необхідність виокремлювати проблематику її функцій, адже в теорії держави і права детально висвітлюється питання про функції держави. У більшості випадків, звичайно, відбувається їх ототожнення. Хоча окремі вчені наголошують, що державна влада знаходить свій прояв у властивих їй функціях, які змі-

стовно відрізняються від функцій держави [8, с. 89–90]. На думку прихильників функціонального розуміння влади, самі органи влади та акти, ними прийняті, є функціями влади, подібно до того, як і взагалі всі функції здійснюються окремими органами [9, с. 250]. Прихильники цієї концепції розглядають владу як необхідну функцію з керівництва, управління та координації вольових дій людей у будь-якому колективі [10, с. 42]. В. М. Хвостов, навпаки, не ототожнював влади з функціями, а лише казав про функції як напрями діяльності верховної влади, оскільки конкретна функція державного органу може розкрити лише зміст напрямку діяльності, але не зміст влади взагалі [11, с. 15]. Втім, у рамках цього дослідження вважаємо за доцільне не акцентувати на відмінностях функцій державної влади і функцій держави, а більш детально зупинитися на розгляді її функціональних властивостей крізь призму духовно-культурних цінностей українського суспільства.

Протягом усієї історії людства влада, будучи обов'язковим елементом соціальної організації людей, виконує функцію регулювання їхньої спільної діяльності, домагаючись реалізації соціальних норм, правил поведінки, забезпечуючи цим стабільність і правопорядок у сформованій системі соціальних відносин. У сучасному державно-правовому вимірі, як зазначає В. Д. Зорькін, завдання державної влади в усіх трьох її іпостасях – зняти конфлікти (актуальні та потенційні) та суперечності які стоять за ними, залишаючись у рамках панування права [12].

Як свідчить практика, найчастіше функціональні характеристики державної влади пов'язуються із соціально-культурними та загальнолюдськими цінностями і структурно-процесуальними аспектами існування і розвитку суспільства. У такому контексті сутність і функції інститутів державної влади асоціюються із соціальним

досвідом, нормативно-ціннісною моделлю конкретного суспільства, специфікою і характером суспільної взаємодії. В сукупності ці характеристики утворюють певний культурний текст епохи, всередині якого розвивається і змінюється владна практика [13, с. 83]. У цій площині досить цікавим є морально-правовий підхід, у межах якого державна влада розглядається як засіб створення та охорони духовно-моральної культури суспільства. Своєю чергою, функціональні характеристики державної влади пов'язані з її моральним служінням, тобто вона повинна, як зазначає М. М. Алексеев, «максимально служити прояву національних і місцевих особливостей населення євразійського культурного світу» [14, с. 373]. Відмінність формально-юридичного (позитивістського) підходу, який на перше місце ставить писаний закон, від морально-правового погляду на організацію та функціонування державної влади полягає в тому, що закони, які встановлюються в державі, забезпечуються засобами державного примусу, тоді як морально-правовий підхід на перший план ставить дію «не законів, а принципів моралі, які збігаються із соціальною мораллю і підтримуються громадською думкою» [15, с. 33].

Безумовно, феномен влади, як і сучасний політичний та правовий розвиток нашої держави, є досить складним. Дедалі частіше у правовій науці відбувається перенесення (сліпе копіювання) юридичних понять із західних культур на вітчизняний ґрунт без урахування неповторного, національного стилю правового і політичного мислення, юридичних та управлінських практик, через що і виникає повна або часткова розбіжність юридичного знання з реальною дійсністю (духовною, політичною, правовою тощо) [16, с. 74].

Слід відзначити, що органи державної влади не завжди помічають і належним чином усвідомлюють небез-

пеку, яку несе за собою масова культура західного світу, руйнуючи при цьому традиційні духовні цінності нашого народу. Наприклад, у новому Кримінально-процесуальному кодексі України вводяться такі ювенальні технології, як «медіація» і «пробація», без відповідного культурно-історичного обґрунтування. Наочним прикладом є також широкомасштабне та не завжди належним чином обґрунтоване впровадження «гендерного законодавства», в якому приховані також і цінності, не властиві вітчизняному суспільству, що в цілому призводить до деформації свідомості особистості та посилює деградацію цілого суспільства. З огляду на наведене, для виходу з означеної соціальної кризи необхідно виробити чітку цілеспрямовану державну політику щодо захисту духовної спадщини нашого народу, яка була б орієнтована на тісну співпрацю органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, представників творчої інтелігенції, державних політичних діячів і представників журналістського корпусу, які усвідомлюють свою відповідальність за збереження самобутності вітчизняної культури і традиційних ідейно-моральних цінностей України.

Отже, функціонування державної влади має розвиватись і збагачуватись як на ґрунті власних правових традицій, так і на основі запозичення правових ідей в інших народів з урахуванням соціально-історичних, культурно-духовних традиційних цінностей українського суспільства. Більше того, влада повинна працювати на укріплення української державності та утвердження у свідомості прогресивної інтелектуальної еліти і всього суспільства концепції демократичної, соціальної та правової держави.

Зважаючи на те, що діяльність держави сьогодні не тільки обмежена правами людини, а й обумовлена метою забезпечення та реалізації таких прав, головним її завданням є утвер-

дження в суспільстві впевненості у справедливості державної влади через наповнення такої діяльності моральним змістом. Високий рівень правової свідомості та правової культури передбачає безумовне дотримання прав людини і громадянина та ставлення до неї як до найвищої соціальної цінності.

Як домінуючі орієнтири функціонування державної влади сьогодні можна вирізнити такі взаємопов'язані та взаємообумовлені тенденції її розвитку: державна влада є характерною властивістю державних органів, які наділені сукупністю державно-владних повноважень; прагнення до наповнення діяльності органів дер-

жавної влади духовно-культурним і соціально-моральним змістом; орієнтація на західноєвропейські демократичні цінності в галузі прав і свобод людини з обов'язковим врахуванням історично сформованих традиційних цінностей українського суспільства; заміна силових засобів владарювання несилowymi, а там, де це повною мірою здійснити неможливо, застосування сили має супроводжуватися морально-правовим обґрунтуванням; врахування у формулюванні нормативних приписів духовних цінностей як абсолютних істин, на відміну від соціально-політичних умов та обставин, які не є абсолютними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Копилов В. О.* Філософія влади: діагноз поточного стану / В. О. Копилов // Гуманітарний часопис. – 2009. – № 1. – С. 26–36.
2. *Russell B.* Power / В. Russell. – London and New York : Rout ledge, 2000. – 207 p.
3. *Фуко М.* Интеллектуалы и власть: избр. политич. статьи, выступления и интервью / М. Фуко. – М. : Праксис, 2002. – 384 с.
4. *Гэлбрейт Дж. К.* Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1976. – 406 с.
5. *Фуко М.* Воля к истине. По ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко / пер. с франц., коммент. и послесл. С. Табачниковой. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
6. *Нарыкова С. П.* Власть как объект теоретико-правового исследования / С. П. Нарыкова // Общество и право. – 2011. – № 5. – С. 27–32.
7. *Гончаров В. В.* Понятие и сущность государственной власти: конституционно-правовой анализ / В. В. Гончаров, С. М. Жилин // Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. – 2010. – № 1. – С. 42–49.
8. *Григорян Л. А.* Социалистическая государственная власть и представительная форма ее осуществления / Л. А. Григорян // Советское государство и право. – 1969. – № 3. – С. 89–90.
9. *Коркунов Н. М.* Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – С-Пб., 1894. – 364 с.
10. *Манов Г. Н.* Признаки государства: новое прочтение // Политические проблемы теории государства / Г. Н. Манов. – М., 1993. – С. 38–46.
11. *Хвостов В. М.* Общая теория права / В. М. Хвостов. – С-Пб. ; М. ; Варшава ; Вильно, 1914. – 144 с.
12. *Комментарий к Конституции Российской Федерации.* Постатейный. – 2-е изд., пересмотр. / под ред. В. Д. Зорькина. – М. : Норма-Инфра-М, 2011. – 315 с.
13. *Мамычев А. Ю.* Функциональные и институциональные свойства государственной власти / А. Ю. Мамычев, И. Н. Самойлова // Философия права. – 2012. – № 4. – С. 79–84.
14. *Алексеев Н. Н.* Русский Народ и государство / Н. Н. Алексеев. – М. : Аграф, 1998. – 640 с.

15. Шемшук В. А. Этическое государство. Прошлое, настоящее, будущее / В. А. Шемшук. – М. : Всемирный фонд планеты Земля, 2001. – 224 с. – (В поисках сокровенного).

16. Мордовцев А. Ю. Мишель Фуко: поиск оснований государственной власти / А. Ю. Мордовцев, А. Ю. Мамычев // Известия высших учебных заведений. Северо-Кавказский регион. Серия: Общественные науки. – 2003. – № 5. – С. 68–76.

Погрібний С. О., Кріцак І. В. Теоретико-правовий аналіз функціонування державної влади крізь призму світоглядних орієнтирів і духовно-культурних цінностей

У статті висвітлено концептуальні підходи функціонування державної влади з урахуванням особливостей національного державотворення та світових глобалізаційних процесів. Розкрито питання взаємозв'язку функціонування державної влади зі світоглядними соціальними орієнтирами. Наголошено, що в суспільно-політичній діяльності органи державної влади повинні керуватися основними моральними принципами, робити все можливе для збереження традиційних духовно-культурних цінностей українського суспільства.

Ключові слова: державна влада, культура, феномен влади, теорії влади, духовно-культурні цінності.

Погребной С. А., Крицак И. В. Теоретико-правовой анализ функционирования государственной власти сквозь призму мировоззренческих ориентиров и духовно-культурных ценностей

В статье освещены концептуальные подходы функционирования государственной власти с учетом особенностей национального государственного строительства и мировых глобализационных процессов. Раскрыты вопросы взаимосвязи функционирования государственной власти с мировоззренческими социальными ориентирами. Подчеркивается, что в общественно-политической деятельности органы государственной власти должны руководствоваться основными моральными принципами, делать все возможное для сохранения традиционных духовно-культурных ценностей украинского общества.

Ключевые слова: государственная власть, культура, феномен власти, теории власти, духовно-культурные ценности

Pogribnyi S., Kritsak I. Theoretical and legal analysis of the functioning of the state power in the light of world-view orientation points, spiritual and cultural values

Conceptual approaches state power functioning taking into account the peculiarities of national state and world globalization explained in the article. Correlation functioning of the state authority with social world-view orientations is revealed. It is emphasized that social and political activities of state authorities should be guided by the basic moral principles, to do one's best to preserve traditional spiritual and cultural values of Ukrainian society.

Key words: state power, culture, phenomenon of power, theories of power, spiritual and cultural values.